

újraosztásos földközösségével kapcsolatos földbérlet szokása is a várostól távolabb kényszerítette a jobbágyságot. Ott is akadály volt azonban a kiterjedt vizes, rétes határ, a szállásépületek csoportokba tömörültek, a hozzájuk tartozó szántók távolabb helyezkedtek el. A városból szinte teljesen kiköltözött a paraszti gazdálkodás. Előbb csak ideiglenesen laktak kinn a gazdák (a 19. század elejéig), majd egyre többen költöztek ki végleg. A szállások állandó lakhelyé, sőt a múlt század végén a leg-erősebbek és legfejlettebbek (Homokmégy, Szakmár, Öregcsertő, Drágszél) önálló községekké alakultak. Ma voltaképpen ezekben a falvakban élnek a régi, törzsökös kalocsai parasztság utódai, akik országsgazdái jól ismert népművészetükkel és népi kultúrájuk számos más sajátosságával önálló néprajzi csoportot alkotnak.

Manapság tucatjával jelennek meg helytörténeti-helyismereti munkák. Színvona-
luk változó, szerepük elsősorban az, hogy egy helység lakóinak elmondják, amit leg-
inkább tudniuk kell múltjukról. Sajnos, gyakran kevés új ismeretet tartalmaznak,
részletesen föltárt, ismeretlen adatokat alig adnak közre. Ezért az országos kitekin-
tésű munkák kevésbé tudják őket forrásul használni. Bárth János könyve semmi-
képpen nem sorolható ezek közé. Nemcsak azért, mert tárgya csupán egy szelete
egy település történetének és néprajzának, s nem akar sablonosan sok évszázadot
átfogó összeggést nyújtani, hanem elsősorban önálló kérdésfőltevése és igényes cél-
kitűzése okán. Egy olyan településformát mutat be fejlődéstörténetében ábrázolva,
amelynek fontos helye van népünk múltjának ismeretében. A fiatal kutató, a helyi
múzeum igazgatója, könyve előszavában mondja el, hogy a vidék néprajzával és
történelmével már egy évtizede foglalkozik. Munkája alapos levéltári forrásfőltárára
támaszkodó, logikusan fölépített mű, amelyből nemcsak a szállások kialakulását és
történetét lehet megismerni. A maga helyén sor kerül az úrbéri viszonyok szövevé-
nyének kibogozására, az érsekség meghatározó gazdasági-társadalmi szerepének, a
paraszti életmód számos érdekes mozzanatának bemutatására. Sőt, a szerző még
annak a fontos kérdésnek a tárgyalására is talál alkalmat, hogy a város újkori né-
pességtörténetéhez némely helytörténeti munkák által fűzött rosszhiszemű megjegy-
zéseket cáfoljon. Kimutatja, hogy Kalocsa lakossága már a hódoltság után szinte
teljesen magyar volt, és koholmányok az erőszakos magyarosításról szóló híradások.

Szép kiállítású, fényképekkel, térképekkel, táblázatokkal, idegen nyelvű összefog-
lalókkal ellátott könyv *A kalocsai szállások település-néprajza*, melyet a kalocsai
Városi Tanács jelentetett meg a „Kalocsai Múzeumi Dolgozatok” első számaként.
(Kalocsa, 1975.)

KÓSA LÁSZLÓ

Kibédi népballadák

GYŰJTÖTTE, BEVEZETŐVEL ÉS JEGYZETEKEL ELLÁTTA RÁDULY JÁNOS

Egy-egy tájegység vagy falu időről időre magára vonja a folklórkutatók figyel-
mét. Indokolatlan lenne ezt csupán egy adott táj kutatásának divatjával magyarázni.
Kibéd esetében bebizonyosodott, olyan folklórkincset őrzött, amely minden korábbi,
lelkiismeretes kutatás ellenére eddig rejtve maradt.

Kibéd egyike azon erdélyi falvaknak, amelynek folklóráról jó tájékozottságunk
lehet. A zenetudós Seprődi János a századfordulón szép monográfiára való anyagot
tett közzé az Ethnographia című folyóirat hasábjain. Prózahagyományának legszebb-
jei pedig a méltatlanul elfelejtett Ősz János mesekötetei révén észrevétlenül be-
olvadtak mesekultúránkba.

Ráduly János több éves, lelkiismeretes munkája nyomán napfényre került bal-ladagyűjtemény megmutatta, milyen jelentős szájhagyománya van, s volt ennek a maroszséki falunak. Meggyőződésünk, hogy fejlett gazdasági kultúra nélkül sosem lett volna ilyen gazdag folklórja ennek a népnek: A közel két és félezer lelkét számláló székely községben mintegy kétszáz balladát, balladás dalt gyűjtött össze. Hogy ez milyen nagy szám, csak az tudja igazán, aki maga is próbálkozott balladagyűjtéssel. Ismereteim szerint ennyi balladát eddig még nem jegyeztek föl egyetlen faluban sem. Én még azt is föltételezem, hogy a közölt balladák száma növelhető lett volna a legújabbkori gyilkosságballadák, vallásos ponyvaballadák följegyzésével.

A kötet legizgalmasabb része a régi — feledésből mentett — klasszikus szépségű balladák gyűjteménye. Olyan alkotásokhoz talált Ráduly újabb párhuzamokat, amelyekről régóta azt hittük, hogy végképp kihullottak az emlékezetből.

Az előzetes, főleg erdélyi folyóiratokban közzétett híradások a ritkaságú balladák fölfedezéséről évek óta Kibédre irányították a figyelmet, s már nagyon vártuk a gyűjtemény megjelenését. A meglepetés még így sem maradt el. Újabb, eddig nem ismert balladát talált Ráduly. Madarasné Dósa Julianna 81 éves asszony egy évtizeddel ezelőtt elénekelte „Szegény kicsi Erzsi történelmét” — ahogy a régi öregek megnevezték a balladát. Már korábban is tudtuk a töredékes, kontaminált szövegekből, hogy a feleségrablás a magyar balladakincsből sem hiányzott, de ilyen jól formált, zárt szerkezetű alkotásról eddig nem volt tudomásunk. „Az olyan lassú ének” szerint a „szép kapitány úrfi felpattant a lóra, szegény kicsi Erzsit el is rabolta”. A ballada íratlan törvénye szerint a lány sorsa megpecsételődött, amikor megtudta, hogy a rablók kapitányánál „a kincses kamrában hét lány vagyon bépockolva”.

Erről az újonnan megtalált balladáról — ami egyaránt kapcsolatot mutat az epikus hősenekkel és a Kékszakállú híres történetével — a szakirodalomban bizonyára még sok szó fog elhangzani.

A gyűjtemény másik nagy érdeme a sokféle új ballada bemutatása. Erdélyben az újabb keletkezésű balladáknak egy sajátos válfaja él, a *síratóballada*, amely a halott szájába adja a történetet, s így mintegy a saját halálát mondja el, például az útközben megfagyott asszonyról.

A nagyszámú gyilkosságballada már Kallós *Balladák könyvében* is feltűnést keltett. A századfordulón még eleven folklóralkotó folyamat bizonyosága ez. A megannyi szerencsétlenség, baleset vagy szándékos gyilkosság olyannyira az érdeklődés középpontjában állt, hogy azok megéneklése során újjáformálódott a balladai műfaj. Míg Dunántúlon vagy az Alföldön ponyvákön terjesztett gyilkosságénekek mereven ragaszkodtak a nyomtatott szövegekhez, és a hírversek jobbra dallam nélküli alkotások voltak, Erdélyben balladai formulákkal, dallammal kerültek a szájhagyomány vérkeringésébe. A népszerűség bizonyoságaként egy-egy megtörtént esemény köré a variációk egész sora kapcsolódott. Természetesen a régi ballada, amit *hosszi éneknek*, *történetes éneknek*, *lassú éneknek* neveztek, átalakult rövid, néhány versszakos alkotássá, nemritkán csupán egyetlen versszakba tömörítette mondanivalóját, éppúgy, mint az ausztráliai *bushballada* vagy az észak-amerikai *erdőirtó-ballada*.

A modern kutatási módszer (az úgynevezett depth research) alkalmazása olyan új eredményeket hozott felszínre, amelyek a tudomány számára rendkívül fontosak. De nem kevésbé érdektelen a gyűjtemény élén álló folklór szociológiai tanulmány sem. A korábbi tanulmányok egy-egy falu zenei életének problémáit vizsgálták, most Ráduly Kibéd balladakultúrájának általános jellemzőit kutatta, egzakt adatokkal támasztotta alá minden egyes megállapítását. Így válik érthetővé az a megdöbbentő tény, hogy Kibédén — ahol egy kötetre való nagyszerű anyagot lehetett összegyűjteni — a falu lakóinak mindössze 4,5%-a ismer népballadát a hagyományból, és több mint 70% még csak nem is hallott balladát. A legszebb, esztétikai szempontból legértékesebb balladák pedig jó ideje, a néhány énekesnél is a passzív ismeretbe szorultak, amiket csak a gyűjtő módszeres kérdésére idéztek föl a hunyó emlékezetből.

Ráduly kutatásai arra is választ adnak, hogy ez a meglepő arány nem egy

korábbi általános balladaismeret fokozatos eltűnésének az eredménye. Adatokkal bizonyítja, hogy a régi balladára sem volt jellemző a dalszerű közös éneklés. Számos visszaemlékezés tanúsítja, hogy a balladák — főként a klasszikus balladák — egy-egy jó énekes egyéni repertoárjába tartoztak, mintegy annak énekeként emlegették. Ez a tény azért is figyelemreméltó, mert az epikus énekek általános előadási sajátosságát kell ebben is látnunk. A hosszú, némelykor száz sornál is terjedelmesebb ének előadásához az egyéni képességnek rendkívül fontos szerepe van. Nemcsak a memorizálás miatt, hanem a tekintetben is, hogy a hosszú alkotás ne legyen hosszadalmas, vontatott. Figyeljük meg „A megégetett hűtlen asszonyról szóló balladát! Mennyi változatosság jellemzi a dallamot. A gondos dallamjegyzés — amelyet Kusztné Szabó Piroska végzett — bizonyítja, hogy a jó énekes mennyire vigyáz a monoton ismétlés elkerülésére.

A bevezető tanulmány sokféle áttekinthető táblázattal teszi világossá azokat az igazságokat, amelyek a néprajzi szakirodalomban elnagyoltan szerepelnek. Így például az a sokszor emlegetett tény, ami szerint a nemzedékek zenei ismerete között alapvető különbség van. A korcsoportok szerinti szétválasztás alapján valóban jó áttekintést ad, közöttük milyen mértékű a tradicionális balladakincs ismerete. Adataiból az is kiviláglik, hogy a századforduló folklór divatja ma éppúgy elmúlóban van, mint a több évszázados hagyományú. Ennek alapján önkéntelenül fölvetődik a kérdés, hogyha egyre inkább háttérbe szorul a néphagyomány, mi kerül helyébe? A népszerű műdalok iránti érdeklődés nőtt-e meg, vagy a modern szórakoztató zene felé fordul a figyelem? Vagy ha egyik sem, akkor hogyan alakul a falu kultúrája?

A rövid tanulmány fegyelmезetten csak a balladakultúrával kapcsolatos kérdésekre figyel. Mindezek azonban szorosan összefüggenek a népköltészet egyéb problémáival. Vajon az énekehagyomány egészében milyen helye van a ballada műfajnak; és továbbmenve, a népköltészet egyéb reprezentatív műfajaival összevetve, mi a reális helye a balladának itt, Kibéden. Nagyon értékes lenne, ha e szisztematikus munkát folytatná Ráduly és legalább egyetlen falu folklórjáról alapos ismeretünk lehetne. (*Kriterion*, 1975.)

KRIZA ILDIKÓ

